

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 3-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

JADIDLARNING O‘ZBEK SHEVALARIGA MUNOSABATI

Abdujabbarova Muhtasar Lutfullo qizi

University of Business and Science

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati vakillarining o‘zbek tiliga, xususan, shevalarga bo‘lgan munosabati tahlil qilinadi. Jadidlarning adabiy tilni xalq tiliga yaqinlashtirish, shevalarni milliy boyluk sifatida qadrlash, biroq yagona me‘yorlashgan adabiy tilni shakllantirish zarurligi haqidagi qarashlari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijasida jadidlarning til siyosati bugungi o‘zbek adabiy tilining shakllanishida muhim bosqich bo‘lganligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, adabiy til, sheva, til me‘yori, til islohoti, milliy uyg‘onish, xalq tili, matbuot tili, imlo, til siyosati.

KIRISH. O‘tgan asrning boshlarida yashab, o‘zlaridan munosib iz qoldirgan, alifbo, til-imlo masalalarining hal qilinishida faol ishtirok etgan jadid ziyolilarining ilmiy merosi haligacha to‘liq o‘rganilmagan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati milliy uyg‘onish, ma‘rifat va taraqqiyot g‘oyalarini ilgari surdi. Bu harakat vakillari orasida Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma‘rifatparvarlar alohida o‘rin tutadi. Jadidlar uchun til masalasi millat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri edi.

Jadid ziyolilari oldida turgan eng asosiy vazifa o‘zbek tilining qonun-qoidalarini ishlab chiqish, o‘qitish tizimini takomillashtirish, ilmiy va amaliy lug‘atlar tuzish, ilmiy tadqiqotlar olib borish edi. Chunki “ilmiy axtarishlar bo‘lmag‘uncha bunlarning birtasi ham bo‘lajaq emasdir”. Buning uchun xalqimizning og‘zaki va yozma manbalarini chuqur tahlil qilish, ularni o‘zaro solishtirib, ilmiy xulosalar chiqarish zarur edi.

Tilimizning iste‘dodli, boy bir til bo‘lg‘anini qichqirib so‘yladiq; “bu til daqqidir (qo‘poldir), buning o‘rnig‘a turkchanning adabiy bir shevasini olayiq” degan til bilmaslar bilan kurashdik – unlarni yengdik. Biroq hanuz tilimizning belgisi qoidalarini maydong‘a qo‘ya olmadiq. Yozuvlarimizning shakliga birlik bermak uchun tilimizning qat‘iy qoidalarini belgilash zarur edi.

Ular adabiy tilni xalqchil qilish, uni shevalarga yaqinlashtirish, shu bilan birga umumxalq adabiy tilini shakllantirish tarafdori bo‘ldilar.

Adabiyotlar tahlili Jadidlarning tilga oid qarashlari bir qator ilmiy manbalarda o‘rganilgan. “O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi” hamda “O‘zbek adabiy tili tarixi” asarlarida XIX–XX asr boshlaridagi til jarayonlari yoritiladi. Bu manbalarda jadidlar faoliyati adabiy tilni me‘yorlash bosqichi sifatida baholanadi. Abdurauf Fitrat o‘z maqolalarida tilni isloh qilish, yozuvni soddalashtirish va xalq nutqiga yaqinlashtirish masalasini ilgari suradi. U tilni millatning ruhi deb ataydi.

Abdulla Avloniyning Turkiy guliston yoxud axloq asarida xalqchil va sodda uslub namoyon bo'ladi. Bu asar tilni xalq ongiga yaqinlashtirishning amaliy ko'rinishi hisoblanadi.

Shuningdek, jadid matbuoti, xususan gazeta va jurnallar, adabiy tilni shakllantirishda muhim vosita bo'ldi. Matbuot orqali til me'yorlari asta-sekin ommalashdi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tavsifiy, matnshunoslik va analitik-sintetik metodlardan foydalanildi. Jadidlar asarlari tahlil qilinib, ularning shevalarga munosabati tizimli ravishda o'rganildi. Shuningdek, til islohoti jarayoni tarixiy sharoit bilan bog'liq holda tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR. XX asr boshlarida yozma adabiy til hali to'liq me'yorlashmagan edi. Eski o'zbek adabiy tili (chig'atoy an'analari) kuchli ta'sirga ega bo'lib, matnlar ko'pincha murakkab va xalq uchun tushunarsiz edi. Jadidlar bu tafovutni qisqartirishga harakat qildilar.

Shevalarga munosabat masalasida jadidlar quyidagi tamoyillarga amal qildilar:

Shevalar – milliy tilning tabiiy shakli.

Shevalar adabiy til uchun boy manba.

Barcha shevalar asosida umumlashgan yagona adabiy til zarur.

Til birligi – milliy birlik garovi.

Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiy maktab darsliklarini sodda va xalq tiliga yaqin shaklda yozgan. Abdurauf Fitrat esa imlo masalasida talaffuzga yaqin yozuv tizimini taklif qilgan.

Farg'ona, Buxoro va Xiva hududlaridagi til xususiyatlari umumlashtirilib, umumxalq me'yoriga yaqinlashtirilgan. Bu jarayon tabiiy evolyutsiya asosida amalga oshirilgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki:

Adabiy til xalqchil tus oldi.

Matbuot til me'yorini shakllantirish vositasiga aylandi.

Shevalar asosida umumlashgan adabiy til shakllandi.

Til siyosati milliy uyg'onish jarayoni bilan uyg'unlashdi.

Ilmiy yangilik va ahamiyati

Mazkur tadqiqot jadidlarning shevalarga munosabatini alohida tahlil ob'ekti sifatida ko'rib chiqishi bilan ahamiyatlidir. Ko'pincha jadidlar faqat ma'rifatchilik harakati sifatida baholanadi, biroq ularning tilshunoslikka qo'shgan hissasi yetarlicha chuqur o'rganilmagan.

Jadidlarning qarashlari bugungi kunda ham dolzarbdir. Hozirgi globallashtirish davrida milliy tilni saqlash, shevalarni o'rganish va adabiy til me'yorini mustahkamlash masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

XULOSA. Jadidlarning o'zbek shevalariga munosabati muvozanatli va ilmiy asoslangan edi. Ular shevalarni inkor etmadi, aksincha, adabiy tilni boyituvchi

manba sifatida qadrladilar. Biroq milliy birlik va taraqqiyot uchun yagona me'yorlashgan adabiy til zarurligini ta'kidladilar.

Jadidlarning til sohasidagi faoliyati bugungi o'zbek adabiy tilining shakllanishida muhim bosqich bo'lib xizmat qildi. Ularning tilga oid nazariy va amaliy qarashlari hozirgi tilshunoslik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 .Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 1992.
- 2 .Abdurahmonov G'. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1985.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek adabiy tili tarixi. – Toshkent: Fan, 2006.
4. Qosimov B. Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
5. Jo'rayev M. O'zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2010.
6. Vohidov R. O'zbek til me'yorlari va nutq madaniyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
7. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 5–6-jildlar. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2003.